

BERNA MORAN
Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış
3

BERNA MORAN 23 Ocak 1921'de İstanbul'da doğdu. Ortaöğretimini Darüşşafaka ve Işık Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1941'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi. 1945'de mezun olarak aynı bölümde asistanlığa başladı. 1950-51 yılları arasında İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde doçentlik çalışması yaptı. 1956'da doçent, 1964'te profesör oldu. 1981'de emekli oldu. Moran, 1972'de yayımlanan *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi* adlı yapıtıyla büyük ilgi gördü ve 1973 Türk Dil Kurumu Bilim Ödülü'nü kazandı. Moran, daha sonra *Birikim*, *Çağdaş Eleştirisi* gibi dergilerde yazdığı çeşitli incelemeleri 1983'de ilk cildi yayımlanan *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı incelemesine esas aldı. Türk romanının doğuşunu ve o dönemin toplumsal koşullarını Batılılaşma olgusu içinde inceleyen bu kitap Türk edebiyatı eleştirisi geleneğinin en önemli eserlerinden biri olarak karşılandı. Elinizde tuttuğunuz kitap bu çalışmanın üçüncü ve son cildir. Berna Moran, 1993'te aramızdan ayrıldı.

İletişim Yayınları 277 • Berna Moran Bütün Eserleri 3

ISBN-13: 978-975-470-402-0 • ISBN-13: 978-975-470-053-4 (Tk. No.)

© 1994 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1-18. Baskı 1994-2016, İstanbul

19. Baskı 2018, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Meliha Öztoprak

DİZİN Özgür Yıldız

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BERNA MORAN

Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3

Sevgi Soysal'dan
Bilge Karasuya

YAYINA HAZIRLAYANLAR
Nazan Aksoy - Oya Berk

i l e t i ŝ i m

Karım Tatyana'ya...

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
12 Mart Romanı'nın Amacı ve Yapısı	11
İKİNCİ BÖLÜM	
Şafak	19
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Bir Düğün Gecesi	33
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
12 Eylül ve Yenilikçi Roman	49
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Türk Romanında Fantastiğin Serüveni	59
ALTINCI BÖLÜM	
On Yıl Sonra Sevgili Arsız Ölüm Üzerine Bir Değerlendirme	77
YEDİNCİ BÖLÜM	
Üstkurmaca Olarak Kara Kitap	95

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Bir Cinayet Romanı ve Postmodern Polisiye.....109

DOKUZUNCU BÖLÜM

Bilge Karasu'nun Kılavuz'u.....123

DİZİN 139

ÖNSÖZ

Bu kitabın birinci cildinde Türk romanının 1950'lere kadar süren ilk döneminde Batı-Doğu sorunsalının egemen olduğu tezini savunmuş ve ikinci ciltte de, 1950'lerde başlayan Anadolu romanının, Cumhuriyet yıllarında gelişen sınıflaşma, sömürü ve bunun sonucunda ortaya çıkan haksız düzen nedeniyle sınıfsal bir sorunsala yöneldiğini söylemişim. Bu üçüncü ve son ciltte ilk önce 12 Mart döneminde yazılmış romanları, daha sonra 1980'li yılların farklı bir akım oluşturan yenilikçi (*avant garde*) yapıtlarını incelemeye çalışacağım.

12 Mart ve 12 Eylül darbeleri toplumsal sarsıntılar yaratan ve doğal olarak edebiyatı etkileyen olaylar olmuştur. 12 Mart romanları o dönemde yaşananları, hapis ve işkence konularını gerçekçi yöntemle işleyen siyasal, devrimci toplumsal yapıtlardır.

12 Eylül darbesinin romanımıza etkisi ise tam ters yönde olmuştur diyebilirim. Yalnız Türkiye'de değil tüm dünyada solun içine düştüğü çıkmaz yazarlarımızı çok karmaşıklaşan toplumsal ve ekonomik sorunlar karşısında alternatifsiz

bırakmış ve bu sorunları işlemeye elverişli klasik gerçekçi yöntemden uzaklaştırmıştır. Tabii hepsini değil ama önemlilerinden çoğunu. Latife Tekin, Orhan Pamuk, Nazlı Eray, Pınar Kür, Bilge Karasu akla ilk gelen isimlerden.

1980 sonrası Türk romanında tanık olduğumuz köktenci değişikliği, yani gerçekçiliğin terkedilip postmodernist çizgide yeni bir anlatı türünün doğuşunu incelerken adını andığım yazarlardan örnekler seçtim. Gerçekçilikten kaçış daha yaygındır aslında. Bu yenilikçi akıma Hilmi Yavuz, Yüksel Pazarkaya, Buket Uzuner gibi yazarlardan da örnekler vermeyi planlamıştım, ama sağlık nedenleriyle bundan vazgeçmek zorunda kaldım.

Bu kitabın hazırlanmasında çeşitli yardımları dokunan eski öğrencilerim Doç. Dr. Nazan Aksoy'a ve özellikle kitabı daktiloya çekme zahmetini üzerine alan Oya Berk'e burada teşekkürlerimi bildirmek isterim.

BERNA MORAN

Eylül, 1993

12 MART ROMANI'NİN AMACI VE YAPISI

12 Mart döneminin yapıtlarına baktığımız zaman bunların Anadolu romanı ile, temelde aynı sorunsalı paylaştıkları ve aralarında bu bakımdan bir süreklilik olduğu söylenebilir. Çünkü Anadolu romanını hazırlayan sosyal ve siyasal koşullar zamanla kırsal kesimin sınırlarını aşmış, kentlere atlamış ve toplumsal bir patlamayla sonuçlanmıştır. Başka bir deyişle Anadolu romanında gördüğümüz haksız düzene isyan, sömürüye başkaldırı 1960 ve 70'lerin kargaşalı büyük kentlerinde gerçekten yaşanmış ama yapılan eylemlerin, başkaldırı hareketlerinin kendileri değil yenilgiden sonraki aşama yansıtılmıştır romana.

Yaşar Kemal'in, Orhan Kemal'in, Fakir Baykurt'un ve Kemal Bilbaşar'ın yapıtlarında önemli yer tutan haksız düzen, sömürülen köylü ve kurtarıcı temalarından oluşan üçlü formül 12 Mart öncesi ve sonrasında da vardır, ama o günün toplumsal gerçekliğine transpoze edilmiş olarak. Anadolu romanında sömürülen köylünün yerini 12 Mart öncesinde Türkiye halkı, sömüren toprak ağasının yerini de kapitalist burjuva sınıfı alır. Anadolu romanında başkaldıran kurtarı-

cı figürü bir köylüdür, 12 Mart öncesinde devrimci gençlik üstlenir bu işlevi.

12 Mart romanları hakkındaki bu kısa girişte, yazarlarının ideolojik görüşünü, sosyalizmi ne derece doğru anladıklarını tartışacak değilim. Murat Belge “12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış” (*Birikim*, Sayı: 12, Şubat 1976) adlı yazısında romanlara bu açıdan bakmış ve kimi yazarların sorununa yanlış baktıklarını belirtmişti. Benim yapmak istediğim ise 12 Mart romanlarının yazınsal ortak yönlerini saptamak.

* * *

12 Mart'ı hazırlayan siyasal ve sosyal koşullar hakkında çok şey yazıldı, ama 12 Mart romanının özelliklerini saptarken bunlardan bazılarında bir göz atmanın yararlı olacağına inanıyorum.

Türkiye’de sol 1960'lara kadar küçük bir aydınlar zümresinin ayakta tutmaya çalıştığı tabandan yoksun bir hareketti. Henüz kapitalistleşmenin emeklediği bu dönemlerde, doğal olarak, sözü edilir bir işçi sınıfı da yoktu. Ancak kapitalizmin gelişmesiyle sınıflar oluşmuş, toplumsal çelişkiler daha keskinleşmiş ve ezilen sınıflar daha bilinçli bir duruma gelmiştir.

1960'lı yıllar halk kitlelerince özgürlükleri ve hakları konusunda bir uyanışın yaşandığı yıllardır. Kuşku yok ki bu uyanışın ve buna bağlı taleplerin ileri sürülmesine olanak sağlayan (sonradan egemen güçlerin ‘lüks’ diye nitelendirdikleri) 27 Mayıs Anayasasıdır. Bu Anayasa, basın özgürlüğüne, yargının bağımsızlığına, sendikal haklara, üniversite özerkliğine ilişkin yasalarla en azından sosyalist teorinin geniş zümrelerce tanınması ve pratiğe geçirilebilmesi için gerekli ortamı hazırladı. Bu yıllar sosyalizm ile ilgili bir faaliyetin çığ gibi büyüdüğü, yabancı dillerden kitapların çevrildiği, sol teorinin dergilerde hararetle tartışıldığı ve Türkiye

İşçi Partisi'nin Millet Meclisi'nde 15 sandalye kazandığı yıllardır. Sosyalist akımın bu süratli gelişimi ve 16 Haziran'daki işçi yürüyüşü fincancı katırlarını korkutmuş ve egemen güçlerin karşı saldırıya geçmeleri için bir neden daha oluşturmuştur. Bu işçi yürüyüşü bir ihtilal provası sayılmış, ama aslında devrime soyunan, artık şehir gerillasına başlamanın zamanı geldiğine inanan üniversite gençliği olmuştur. Ne ki halkın destek vermediği, halktan kopuk bu radikal devrimci gençlerin şehir gerillası romantik bir küçük burjuva girişimiydi. Gerçi yiğitce, özveriyle, inanarak çarpıştılar ama ne işçi sınıfına ne de halka dayanan bu hareketin kendi yanlışı ve yenilgiyle sonuçlanmaya mahkûmdu.

Egemen güçler 1960'lardan beri gelişen solu ezmek için gençlik hareketlerini bir gerekçe olarak kullanmak hesabı içindeydiler ve hatta aralarına provokatörler yerleştirerek solu eyleme kıskırtmaktan geri kalmadılar. Sonuçta 12 Mart darbesi bir 'balyoz' gibi indi; insanlar kovalandı, tutuklandı, işkence gördü, hapse atıldı, kimi gençler asıldı.

Toplumda yaşanan böylesine büyük bir sarsıntının edebiyata yansımaması düşünülemez. Onun için 12 Mart döneminin konu edinen, etmese de, anlattığı kurmaca dünyada ona yer veren romanlar yazılmış olması doğaldır.

Şu listeye bakalım bir. Erdal Öz, *Yaralısın* (1974); Çetin Altan, *Bir Avuç Gökyüzü* (1974); Füzruzan, *47'liler* (1974); Tarık Dursun K., *Gün Doğdu* (1974); Sevgi Soysal, *Şafak* (1975); Samim Kocagöz, *Tartışma* (1976); Adalet Ağaoğlu, *Bir Düşün Gecesi* (1979). Adını saydığımız bu yazarların hepsi o dönemi yaşamış, bir kısmı harekete katılmış bir kısmı da tutuklanmış, hapse atılmış sanatçılardı.

Neyi iletmeye çalışıyorlardı yapıtlarında? O dönemde Türkiye'nin büyük kentlerinde, özellikle Ankara'da ve İstanbul'da diyebiliriz ki iki ayrı dünya oluşmuş gibiydi. Bunlar-

dan biri cezaevlerinin, karakolların, sıkı yönetim ve kontrgerillanın kapalı dünyası ve orda yaşananlardı. İkincisi bu dünyanın dışında kalan halkın günlük dünyası. Yazarlar cezaevindeki yaşam koşullarını, işkenceyi, zorbalığı yazmakla okura, iyi tanımadığı acımasız bir dünyanın kapılarını aralamış oluyorlardı. Okur yabancı olduğu bir dünyaya ait gerçekleri anlatan romana, sırf yeni bir şeyler öğrendiği için bile ilgi duyar. Kaldı ki 12 Mart romanlarının konusu okur için yalnız yeni ve ilgi çekici değil, çarpıcı ve sarsıcıydı da.

Bu durum 12 Mart romanlarının kimi özelliklerini belirler. Sözkonusu kapalı dünyayı okura açmak isteyen yazarın, romanın baş kişisi olarak, egemen güçlerin zorbalığını, karakolları, cezaevlerini tanıyan, işkenceyi bilen birine ihtiyacı vardır. Onun için bu yapıtların hemen hepsinde baş kişi emniyet kuvvetlerince yakalanmış bir devrimcidir. Daha önceki devrimci yaşamı romanda anlatılmaz, ya da kısaca geçiştirilir.

12 Mart romanlarının bu özelliği, ortak başka bir özelliği beraberinde getirir. O da roman baş kişilerinin edilgin kişiler olmalarıdır. Bunlar sayısız kolları olan büyük bir yaratığın karşısında çaresiz durumdadırlar. Genelde roman kahramanları etkinlikleriyle olaylara yön veren, hiç değilse olay örgüsünün gelişiminde kararlarıyla rol oynayan kişilerdir. 12 Mart romanlarında ise devrimci genç, başına gelenlere katlanmak zorunda olan bir solcudur. Olaylara yön veren ise karşı güçlerdir. Bu romanlarda acımasız yaratığın kollarından biri devrimcinin evinin kapısından içeri uzanır ve onu yakalar götürür. O andan itibaren devrimci genç edilgin duruma düşer.

Örneğin *Yaralısm*'da roman kahramanının evi basılır, kendisi de gözleri bağlı olarak götürülür. Nasıl bir eyleme katıldığını açıklamaz Erdal Öz. Romanın sonuna kadar bu gencin başına gelenleri izleriz: sorgulamalar, insanlık dışı muame-

leler, bitmeyen işkenceler vb. Bu roman kişinin edilgin olmaktan başka şansı yoktur. Katlanmaktır yapabildiği tek şey.

Çetin Altan'ın *Bir Avuç Gökyüzü*'nde cezaevinden yeni çıkmış ünlü bir solcunun evi, karpuzcu, dondurmacı kılığında ki polisler tarafından çevrilmiş sürekli gözetlenmektedir. Büyük yaratığın üst düzeydeki kolları ise korkunç bir komplo kurmaktadır. Amaç adamı yurt dışına kaçmaya zorlamak ve kaçarken yakalayıp onu mahvetmektir. Adamın güya dostu olan, bu komplonun mimarıyla baş savcı ve hastane baş hekimi, adamın moralini bozmak için onu bir umutlandırır bir düş kırıklığına uğratar, kedinin fareyle oynadığı gibi oynarlar onunla. Ördükleri ağına içine düşen devrimci adam çaresizlik içinde bocalar, ama kaçmaktansa yeniden uzun süre yatacağı cezaevine girmeyi yeğler. Bu romanda da adamın eylemciliği, neden hapse girmiş olduğu açıklanmaz.

47'liler'de Emine ile Haydar evde basılırlar ve gözleri bağlı olarak götürüldükleri kontr-gerillada Emine'ye uygulanan işkence sayfalar boyu tüm ayrıntılarıyla anlatılır. İşkencecilerin gaddarlığı iyice belirtilerek. Gerçi yakalanmadan önce İstanbul Üniversitesinde öğrencilerin sağ-sol çatışmalarına katıldıkları sahneler vardır romanda ama yazar bunları kısa geçer. Ayrıntılarıyla anlatılan episod kontr-gerilladaki tüyler ürpertici işkence faslıdır.

Şafak'ta Oya ile Mustafa'nın cezalarını çekmiş olmalarına rağmen buldukları evden, hiç bir nedeni yokken alınıp götürülmeleri ile başlar. Sorgulandıktan sonra salıverilirler. Eylem olarak neler yaptıklarına bir kaç cümleyle değinir Sevgi Soysal.

Görüldüğü gibi bir zamanlar şu ya da bu şekilde harekete karışmış olduğunu anladığımız bu devrimcilerin, romanda, yakalandıktan sonraki yaşamları ele alınmakta, etkin oldukları günler değil edilgin oldukları günler anlatılmaktadır.

Çünkü yaptıkları değil, onlara yapılandır önemli olan. Başarısızlığa uğramış devrim hareketi arka plandadır, ön plana çıkarılan ise egemen güçlerin keyfi davranışları, zorbalıkları ve yaptıkları zulümdür.

Bir şey daha var. Bu söylediklerimizi inandırıcı bir şekilde dile getirmek kaygusu biçim sorunlarını önemsizleştirir yazarın gözünde. 12 Mart romanıyla, ondan önceki dönemin Anadolu romanı, ikisi de, ezen/ezilen karşıtlığı üzerine kurulmuşsa da bu bakımdan çok ayrı iki eğilimin ürünüdürler. Anadolu romanı ideale ve kurmacaya yöneliktir, 12 Mart romanı gerçek dünyaya ve yaşama.

Örneğin Yaşar Kemal *Ince Memet*'te, hem kendi edebiyatımızda hem başka ülkelerin edebiyatında yer alan soylu eşkiye anlatılarının kalıplarına sadık kalarak kurar olay örgüsünü. El attığı topraksız köylü sorunu kuşkusuz gerçek bir sorundur, ama konuya yaklaşımına ve işleyişine gerçekçi diyemeyiz. Ince Memet gerçek dünyayı değil, insanların özlemlerine karşılık veren, kötülerin cezalandırıldığı, yoksulların bolluğa kavuştuğu ideal bir dünyayı dile getirir. Öyküye şekil veren gerçeklik değil, daha önce yazılmış, sanatsal bir düzenleme sergileyen anlatı formlarıdır. Zaten yazınsal şekil (biçim, form) yaşamda bulunmaz, yazınsal gelenektir onun kaynağı.

Anadolu romanı yazarları (Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Bilbaşar, Fakir Baykurt) anlatacakları öyküye şekil vermek isterken, çoğu kez, destan, halk hikayesi, masal ve efsane türlerinden yararlanmak eğilimindeydiler. Bu eski anlatı türlerinde ise, mitoslardan miras kalan etkili kalıpları buluruz. Bilerek ya da bilmeyerek bu mirastan yararlanan sözünü ettiğimiz yazarlar yapıtlarına yazınsal bir form kazandırmış oldular. (Bu kitabın ikinci cildinde bu konuya eğildiğim için burada ayrıntıya girmiyorum.) 12 Mart romanı ise, dediğim gibi, gerçek yaşamı olduğu gibi aktarmak pe-